

MIESTO *ANTOLÓGIE* VO VÝVINOVÝCH SÚVISLOSTIACH SLOVENSKEJ FILOZOFIE

MILAN ZIGO, Katedra filozofie FF UCM, Trnava

ZIGO, M.: *Anthology of Philosophers' Works* in the Development of Slovak Philosophy
FILOZOFIA 63, 2008, No 10, p. 863

The paper's focus is on three main issues: (1) it examines the influences of the external, mainly political turbulences on the conception and publishing of ten volumes of *Anthology of Philosophers' Works* (*Antológia z diel filozofov*, 1966–1977), paying attention especially to anomalies accompanying its accomplishment; (2) on wider philosophical background on which this project has been carried out, such as the formation of the generation of Slovak historians of philosophy, creating the Slovak philosophical terminology, *Anthology* as a propagator of philosophical pluralism, problems concerning translations etc.; (3) on inspiring and long-lasting effect of *Anthology* on the development of Slovak philosophy, on teaching philosophy at universities, but also on the Slovak culture in general.

Keywords: *Antológia z diel filozofov* – Problematic volumes – Enhancement of the study of the history of philosophy – Slovak philosophy getting professional – Philosophical terminology

1. Úvod. Jedným z najvýznamnejších počinov slovenských filozofov v 60. a 70. rokoch 20. storočia bola príprava a realizácia desaťzväzkovej *Antológie z diel filozofov*. V tomto roku uplynulo 45 rokov od jej oficiálnych začiatkov. Je teda už vari najvyšší čas pokúsiť sa ponúknuť čitateľom časopisu *Filozofia*, z ktorých zrejme mnohí s ňou prišli do styku, súhrnný pohľad na toto dielo. Treba pripomenúť jednak motívy, ktoré viedli k jeho koncipovaniu, okolnosti, za ktorých jeho príprava a vydávanie prebiehali, jednak jeho štruktúru a obsah, ako aj ľudí, ktorí na ňom participovali. Zároveň sa však treba aspoň krátko zamyslieť nad dobovými i súčasnými hodnotami *Antológie* a nad jej zástojom vo vývine filozofie u nás.

Iniciátor a hlavný redaktor diela Igor Hrušovský v *Predhovore* k *Antológii* napísal: „Vydanie *Antológie* je bez zveličenia kultúrna udalosť“ ([1], 7). Nevyjadroval tým iba zámer či nádeje hlavy podujatia. Upozornil na to totiž v čase, keď už polovica zväzkov diela vyšla a on poznal reakciu vysokoškolskej a všeobecne kultúrnej verejnosti. Písal to zároveň zhruba dva roky po auguste 1968. Prvý zväzok, v ktorom sa nachádza jeho *Pred-slov* totiž vyšiel ako šiesty v poradí...

V *Doslove* k *Antológii* Hrušovský mohol napísať, že ide „v kontexte slovenskej kultúry o monumentálne dielo“ ([2], 788).

V *Dejinách filozofie na Slovensku v XX. storočí* si *Antológiu* vo svojej štúdií všimol J. Kocka. Podrobne tvrdej kritike vývin filozofie u nás po roku 1968 vyňal z nej – do určitej miery – najmä logiku a tiež dejiny filozofie, a to aj vďaka *Antológii* (pozri ([3], 368). Širšie sa tu hodnoteniu *Antológie* vo svojej štúdií venoval A. Kopčok na dvoch

myšlienkovu hutných stranách, pričom ju nazval „veľkolepým dielom“ (pozri [4], 350 – 351). Dalo by sa pokračovať odvolaním sa na pár vcelku pozitívnych recenzií jednotlivých zväzkov (i diela ako celku) v dobovej a kultúrnej publicistike i na to, že *Antológia* dodnes funguje ako literatúra (povinná či odporúčaná) vo vysokoškolských sylabách nielen filozofických, ale aj iných humanitných študijných odborov. Je natoľko vyhľadávaná, že dosiaľ vyšli reedície troch jej zväzkov.¹

2. Potreba vydať aspoň najnevyhnutnejšie minimum významných textov filozofov minulosti a prítomnosti sa vynorila v situácii, ktorá bola z hľadiska takéhoto podujatia ambiguitná, ak nie priam paradoxná. Nakoniec sa síce ukázala ako optimálna, ale to v čase počiatkov diela nemohol nikto vedieť, ba ani predpokladať. Náznaky rastúceho ideologického uvoľňovania, „odmäku“ tvorcovia *Antológie* síce v rôznej miere pociťovali, ale zároveň ako pracovníci v oblasti „marxistických“ disciplín si uvedomovali a **museli** uvedomovať, že v priebehu päťdesiatych rokov došlo u nás k povýšeniu marxistickej (marxisticko-leninskej) filozofie na jedinú vedeckú, a tým pre oficiálnu propagandu aj jedine platnú, všeobecne záväznú. Dogmatické uplatňovanie tohto stanoviska postupne slablo, ale uvedená téza ako **rámcový princíp** nebola oficiálne odvolaná ani v čase najväčšieho uvoľnenia.

A práve v tom čase sa autori paradoxne prostredníctvom *Antológie* rozhodli poukázať na **zásadne pluralistický charakter filozofie**, riskujúc, že tento krok ich môže postaviť mimo možnosti vo filozofii vôbec pôsobiť.

Nevedno, nakoľko si toto riziko uvedomoval Hrušovský a nakoľko ostatní. Nemohli ho aspoň netušiť. Preto ako obhajoba proti predpokladanej kritike im prichádzala vhod Leninova myšlienka, že marxistická filozofia nadväzuje na všetko najlepšie v doterajšom vývine filozofie, a jeho početné výroky o jej prevahe nad „buržoáznymi“ koncepciami.

Avšak silnejšia než všetky podobné obavy bola túžba sprístupniť bežnému slovenskému čitateľovi hodnoty filozofickej minulosti, pretože ponuka takýchto kníh bola na Slovensku viac než chudobná.

Do polovice 50. rokov 20. storočia totiž na Slovensku profesionálna filozofia, ale ani inštitúcie, v ktorých sa mala rodiť a realizovať, takmer neexistovali. Bolo tu niekoľko filozofov – solitérov, tých však rozmetali vojnové a povojnové politické a ideologické turbulencie. Situácia sa v tomto ohľade začala u nás konsolidovať až koncom 40. a začiatkom 50. rokov, keď sa posilnilo jediné **vedecké** pracovisko pre filozofiu – Filozofický ústav Slovenskej akadémie vied – a podstatne sa rozšírila Katedra filozofie na Filozofickej fakulte UK (založená ešte v r. 1921). Obe tieto ustanovizne sídlili v Bratislave. V priebehu 50. rokov však začali vznikať aj filozofické pracoviská v rámci tzv. „katedier spoločného základu“ na všetkých slovenských vysokých školách, ktorých hlavnou úlohou síce bolo šíriť marxistickú ideológiu, ale nevdojak poskytovali filozofom priestor aj na odbornú činnosť v tej-ktorej oblasti filozofie či jej dejín. Tým sa výrazne rozšírila základňa pre filozofov – profesionálov, ale aj možnosť šíriť filozofiu (pravdaže, marxistickú) prostredníctvom vysokoškolskej výuky. Súčasťou tejto výuky bolo aj niekoľko prednášok z dejín (predmarxistickej) filozofie. Zároveň **vedľajším produktom** tejto výuky bolo

---

¹ Ide o 1., 2. a 4. zväzok. Vydalo ich vydavateľstvo Iris v Bratislave.

prebudenie záujmu aj o rôzne súčasné riešenia filozofických otázok sveta a človeka. Hoci išlo iba o malú časť študentov najrôznejších odborov, tento záujem bol zreteľný a rástol úmerne „ideologickému odmäku“.

Súčasne sa zvyšoval aj tlak na formujúcu sa obec profesionálnych filozofov zo strany ďalších vrstiev inteligencie (umeleckej, vedeckej, učiteľskej a pod.) na to, aby si plnila povinnosti v približovaní rôznych foriem filozofovania v minulosti, ale aj v súčasnosti. Tento záujem sprostredkúvali najmä redakcie populárnovedeckých a kultúrnych časopisov, ale jeho korene boli zreteľné: išlo o nespokojnosť s režimovými tendenciami k uniformite myslenia.

A je tu ešte jedna nezanedbateľná okolnosť: pomerne bohatá česká prekladateľská činnosť z oblasti klasickej, ale aj modernej filozofie z medzivojnového obdobia z vydavateľstiev Laichter, Hermann a synové atď., nakrátko revitalizovaná na pár rokov po 2. svetovej vojne, sa čoraz zriedkavejšie objavovala (z dôvodu vyčerpania zásob) už aj v antikvariátoch. Keď sa tento zdroj, z ktorého žili generácie filozofov, ale aj širších kruhov inteligencie, prakticky vyčerpal, neostávalo tvorcom *Antológie*, čo z neho tiež výdatne ťažili, nič iné, iba vyskúšať si, či už natoľko dospeli, že dokážu silou vlastnej tvorivosti uvoľniť staviská tohto životodarného prúdu.²

3. Po druhej svetovej vojne sme na Slovensku, pokiaľ ide o preklady svetovej filozofickej literatúry, začínali prakticky od nuly. Produkcia vojnového Slovenského štátu (1939 – 1945) sa redukuje na dve diela sv. Augustina (*Vyznania* a *O štáte božom*) a Pascalove *Myšlienky*. Všetky tri vydal Spolok sv. Vojtecha. Matica slovenská vydala Okálove preklady Marca Aurelia (1943) a Aristotelovej *Poetiky* (1944). M. Okál pokračuje v prekladaní filozofickej literatúry i po vojne. V r. 1947 vychádzajú Senecove *Listy Luciliovi I – II*, v r. 1954 *Demokritos a iní grécki atomisti* a taktiež *Životopisy slávnych filozofov I – II* od Diogena Laertského a o rok neskôr *Grécki atomisti a Epikuros* (1954). V tom istom roku sa objavuje aj kniha J. Špaňára *Život a učenie Herakleita z Efezu*.³ V druhej polovici 50. rokov sa rodia aj prvé plody editorského úsilia pracovníkov Filozofického ústavu SAV a Univerzity Komenského: vychádza Descartova *Rozprava o metóde* (ed. J. Bodnár, 1954), výber z Hobbsovhovho spisu *O telese* (ed. a preklad J. Kocka, 1955) a tiež výber z Leibniza pod názvom *O reforme vied* (ed. a preklad J. Šebestík, 1956). To je však z dejín filozofie všetko, či takmer všetko.⁴ Uvedené tituly ale naznačujú, že sa

² Tu sa treba aspoň v krátkosti zmieniť aj o využívaní poľských prekladov najmä katolíckych filozofov, ktoré vydávalo nakladateľstvo PAX, a tiež o ďalších edíciách, ako napr. *Myšli i Ludzie* z vydavateľstva Wiedza Powszechna a i. Neskôr tiež začali čoraz hojnejšie vychádzať preklady zo západnej filozofie v ZSSR. Mali síce „zakrytý“ charakter (len pre vedecké knižnice), ale širili sa aj k nám po „kamarátskych“ linkách.

³ V súvislosti s oboma uvedenými klasickými filológmi treba poznamenať: Po prvé, ich prekladateľská a komentátorská činnosť v prvej polovici 50. rokov znamenala výraznú pomoc, vďaka ktorej si v týchto rokoch najhlbšieho úpadku filozofického myslenia u nás mnohí filozofi zachovali zmysel pre ozajstnú filozofiu a vieru v ňu. Zvlášť vzácne boli ich preklady pre tých z nás, čo sme sa v tom čase ešte len usilovali k filozofii priblížiť a neverili sme, že cesta k filozofii vedie cez Stalinove *Ekonomické problémy socializmu*. Po druhé, obaja páni profesori nám výdatne pomohli neskôr pri tvorbe *Antológie*.

⁴ Náš výpočet si nerobí nárok na úplnosť. Občas sa filozofický titul mohol objaviť celkom neočakávane aj vo vydavateľstve časovo efemérnom, ale aj „kamennom“, no inak zameranom. Uvádzam príklad Tatranu, kde vyšla *Filozofia umenia* (1957) od H. Taina a o niečo neskôr (ak sa dobre pamätám) práca J. M. Guyaua o umení ako výraze bolesti.

u nás prvýkrát v histórii začína formovať vlastný odborný potenciál pre systematickejšie rozvinutie tejto aktivity.

Začiatkom 60. rokov sa tu našťastie objavila i koncepcná osobnosť, ktorá sa chopila ponúkajúcej sa šance a s obdivuhodnou razanciou sa ju rozhodla využiť. Bol to akademik **Igor Hrušovský**, ktorý sa po krátkom ústupe dogmatickým tlakom v prvej polovici 50. rokov vrátil k svojmu pôvodnému stanovisku, kombinujúcemu novopozitivistický scientizmus s prvkami scientizmu marxistického (a smerujúceho k výslednej „dialektickej štrukturologii“). V druhej polovici 50. rokov zviazol v časopisoch i knihách niekoľko zápasov so zástancami dogmatického chápania marxistickej filozofie. Zároveň pochopil, že nastal čas splatiť náš dlh dejinám filozofie a čoraz intenzívnejšie uvažoval o spôsobe, ako to urobiť. Z rozhovorov, ktoré od počiatku 60. rokov s viacerými z budúcich spolupracovníkov *Antológie* viedol, vyplýva, že veľmi rýchlo vybadal, že práve teraz nastala tá chvíľa priaznivej konštelácie okolností, vhodných na uskutočnenie očakávaného diela. Po prvé, bola tu naliehavá potreba zo strany vysokoškolskej i širšej verejnosti; po druhé, konečne sa vytvorili síce ohraničené, ale predsa azda dostatočné odborné kapacity; po tretie, bol tu navyše aj ďalší významný faktor, ktorý prial zamýšľanému podujatiu: dobrá, ba čoraz lepšia spoločenská atmosféra, spôsobená rastúcou ideologickou liberalizáciou. A po štvrté – dodajme –, bola tu Hrušovského integrujúca osobnosť s patričnou odbornou autoritou, ale aj s ťažko spochybniteľnou, hoci dogmatikmi ustavične spochybňovanou autoritou politickou či ideologickou.

Je veľkou zásluhou akademika Hrušovského, že tvorcovia *Antológie* nezaváhali a túto príležitosť takmer od prvej chvíle začali využívať. Muselo sa počítať i s tým, že priaznivá situácia nemusí vydržať dlho, a preto bolo nebezpečné s prácou otáľať. Tak sa stalo, že hoci sa s prípravou *Antológie* začalo oficiálne koncom roku 1963,⁵ vyšla od roku 1966 do roku 1969 celá polovica jej zväzkov (teda päť). Medzi nimi boli aj tri zväzky venované „buržoáznej“ filozofii 19. a 20. storočia.

Ďalších päť zväzkov vyšlo v rokoch 1970 – 1977, teda v čase normalizácie s jej čistkami a s rastúcim ideologickým tlakom. Medzi nimi boli dva vtedy problémové zväzky: tretí, venovaný výberu zo stredovekej filozofie (vyšiel v r. 1975) a desiaty – *Marxistickoleninská filozofia* (1977).

4. Skôr, ako sa zastavíme trochu podrobnejšie pri jednotlivých zväzkoch, treba uviesť najnevyhnutnejšie údaje o princípoch, ktorými sa riadilo celé dielo, o štruktúre zväzkov všeobecne a tiež o personálnom zabezpečení diela.

Hlavný redaktor *Antológie* Igor Hrušovský ju koncipoval ako súbor **reprezentatívnych ukážok** z diel niektorých prominentných autorov jednotlivých období vývinu európskej filozofie od antiky do polovice 20. storočia. Riadil sa zásadou, ktorú formuloval v *Predhovore* k *Antológii*: radšej menej autorov, ale rozsiahlejšie, a tým aj reprezentatívnejšie ukážky z ich diela. Tak každý zväzok väčšieho formátu (A 5) v rozsahu priemerne

---

⁵ O iniciátoroch *Antológie* píše Hrušovský v *Predslove* toto: „Myšlienku vydania *Antológie* po prvý raz vyslovil roku 1963 doc. Dr. Jozef Gregor z nakladateľstva *Epocha*. Pravda, iniciátorov bolo okrem tohto nakladateľstva viacej: za jej uskutočnenie sa prihovárali aj pracovníci Filozofického ústavu SAV, katedier vysokých škôl, vysokoškolskí študenti, mnohé kultúrne inštitúcie i širšia verejnosť. Keď ma koncom roku 1963 vyzvalo nakladateľstvo *Epocha*, aby som sa ujal funkcie vedeckého redaktora celého podujatia..., načrtol (som) generálne kontúry celej *Antológie*“ ([1], 8).

500 – 700 strán obsahoval ukážky z diel približne desiatich filozofov.

Za zostavenie, obsah a úroveň jednotlivého zväzku bol zodpovedný (vedecký) **redaktor zväzku**, ktorý zvyčajne spolupracoval s niekoľkými ďalšími **zostavovateľmi**. Vrcholný dohľad nad každým zväzkom mal **hlavný redaktor**. Na bezprostrednej tvorbe zväzkov sa pochopiteľne významne podieľali **prekladatelia**. Časť prekladateľskej práce (občas i podstatnú) urobil redaktor zväzku, prípadne zostavovatelia. Veľkým podielom vypomohli iní filozofi, filológovia, teológovia, ale od prípadu k prípadu aj iní prekladatelia.

Úroveň prekladateľských výkonov je rôzna. Viaceré môžu byť dnes predmetom oprávnenej kritiky. Napokon, za polstoročie sa na Slovensku rozvinula nielen filozofia, ale aj prekladateľstvo. Okrem toho *Antológia* mala iný cieľ ako prinášať vycibrené, kritické preklady (hoci by boli vítané). Čo je však pri posudzovaní prekladov rozhodujúce, je vtedajšia úroveň nášho filozofického myslenia a s tým súvisiaci stav našej **filozofickej terminológie**. Z historického hľadiska jedným z vedľajších (ale významných) prínosov *Antológie* je aj veľký vklad do dodnes nezavŕšeného procesu vypracúvania tejto terminológie.

Pokiaľ ide o jednotlivé zväzky, ich štruktúra je rovnaká. Každý zväzok uvádza štúdia (jej autorom je redaktor zväzku), charakterizujúca z historickofilozofického hľadiska obdobie, ktorého sa nasledujúce ukážky týkajú. Okrem toho každú ukážku uvádzal ešte dvoj- či trojstranový „medailón“ informujúci o živote a diele autora a zvyčajne aj o mieste uvádzanej ukážky v kontexte jeho myslenia, prípadne ďalšie stručné vyjadrenia k niektorým dobovo aktuálnym pohľadom na autora (napr. Nietzsche a nacizmus a pod.). Zväzok uzatvára *Bibliografia*. Jej rozsah a kvalita sa od zväzku k zväzku odlišuje. Do značnej miery signalizuje hĺbku osvojenia si predstavovaných filozofických koncepcií autorským kolektívom zväzku, ale aj vtedajšiu prístupnosť príslušnej zahraničnej literatúry u nás.

V tejto súvislosti si nemožno nevšimnúť skutočnosť, že naše dve vtedy hlavné filozofické pracoviská, Filozofický ústav SAV a filozofické pracoviská Univerzity Komenského (Katedra dialektického a historického materializmu, Katedra logiky a metodológie vied a Oddelenie filozofie ÚML), sú na tvorbe *Antológie* zastúpené rovnomerne, a to pokiaľ ide o vedeckých redaktorov jednotlivých zväzkov, ako aj v iných činnostiach súvisiacich s jej editovaním. (Treba poznamenať, že to platí, ak berieme do úvahy „dvojdomosť“ I. Hrušovského, ktorý pôsobil na jednom i druhom pracovisku).

Ide o skutočnosť hodnú zaznamenania, pretože svedčí o tom, že filozofia na vysokých školách si čoraz viac popri pedagogických funkciách začala plniť i **vedecké** úlohy.

Úvodné štúdie (spolu s medailónmi) sú napospol napísané veľmi vecne, takmer bez akéhokoľvek ideologického balastu. Keď sa na ne dnes pozeráme ako na súbor výkonov vtedajšej úzkej profesionálnej základne slovenského historickofilozofického výskumu, nevystavujú mu nelichotivé vysvedčenie. Vyplýva to aj z hodnotenia na *Antológii* nezainteresovaného historika filozofie na Slovensku A. Kopčoka, ktorý napísal: „Osobitne treba vyzdvihnúť to, že autori úvodných textov presvedčivo vysvetľujú význam poznania špecifickosti a imanentnej stránky filozofie v jej historickom vývoji. Odmietajú „jednostranne sociologický prístup“, „absolutizovanie sociálno-politického aspektu“ vo filozofickej historiografii a orientujú výskum dejín filozofie na poznanie skutočných zdrojov filozofickej tvorby...“ A o niečo ďalej Kopček píše: „V súvislosti s vymedzovaním nového postoja k idealistickým filozofickým smerom a prúdom minulosti, ale i prítomnosti, si v úvod-

ných textoch k jednotlivým zväzkom *Antológie* zasluhuje pozornosť tak objasňovanie príčin a koreňov odmietnutého zjednodušujúceho vzťahu marxistickej filozofie k ostatnej filozofii, ako aj na svoju dobu odvážne hodnotenie významu marxistickej filozofie“ ([4], 350, 351).

5. Nebolo by korektné, keby sme sa v ďalšom obmedzili iba na „problémové“ zväzky *Antológie*. Jej **prekľenujúci** charakter znamenal začať od antiky. V krátkosti teda uvedieme aspoň názvy a vedeckých redaktorov piatich „neproblémových“ zväzkov. Výber z textov antickej filozofie podávajú zväzky *Predsokratici a Platón* (546 strán) a *Od Aristotela po Plotina* (672 strán). Vyšli v rokoch 1970 a 1972, vedeckým redaktorom oboch bol J. Martinka. V prvom zväzku dominujú Platónove texty (zaberajú takmer 300 strán), v druhom Aristotelove (450 strán). Ďalším z tejto skupiny je 4. zväzok, nazvaný *Humanizmus a renesancia* (628 strán). Vedeckým redaktorom zväzku bol J. Kocka. Jeho zásluhou práce na zväzku pokračovali veľmi intenzívne, takže mohol vyjsť už v r. 1966 ako prvý. Tento fakt mal veľký význam pre ďalší osud *Antológie*. Povzbudil urýchlenie prác na ďalších zväzkoch, čo spôsobilo, že do počiatku normalizácie sa podarilo vydať celú polovicu titulov zamýšľaného 10-zväzkového projektu. Ďalším zväzkom z tejto skupiny je *Novoveká empirická a osvietenská filozofia* (542 strán), vedecký redaktor T. Münz. Vyšiel v roku 1967. Posledný z týchto relatívne „neproblémových“ výberov predstavuje *Novoveká racionalistická filozofia*. Je druhým najrozsiahlejším zväzkom (784 strán) a vyšiel začiatkom roku 1970. Vedeckou redaktorkou bola E. Várossová. Veľkú časť (vyše 330 strán) tvoria texty nemeckého klasického idealizmu v prekladoch T. Münza. Nájdeme tu napríklad aj preklad Kantových *Prolegomen in extenso*.

6. Dostávame sa tak – z hľadiska oficiálnych kritérií tých čias – k „problémovým“ zväzkom *Antológie*. Prvú skupinu tvoria tri zväzky prinášajúce výber textov z diel filozofov nazývaných vtedy ako celok „buržoázní“. Ide o mysliteľov 19. a 20. storočia (zhruba do jeho 60. rokov).

Ako prvý z týchto zväzkov vyšiel titul *Pozitívizmus, voluntarizmus, novokantovstvo*, označený v celkovom pláne *Antológie* ako siedmy. Fakticky bol vydaný ako druhý v poradí, hneď po Kockovom zväzku *Humanizmus a renesancia*. Má 624 strán a vedeckými redaktormi boli akademik I. Hrušovský a M. Zigo.⁶

Na zväzku sa začalo pracovať v roku 1964, keď politická situácia ešte nebola natoľko uvoľnená ako v roku jeho vydania. Napriek tomu Hrušovský nástojil na jeho rýchлом spracovaní, a to aj preto, aby „vlastným príkladom“ podnietil urýchlenie prác na ďalších dvoch zväzkoch, venovaných „buržoáznej“ filozofii 20. storočia. To sa mu – ako uvidíme – aj podarilo.

Z hľadiska vtedajšej oficiálnej ideologicko-politickej línie tento zväzok rozhodne nebol bezproblémový. Veď všetci autori, ktorých ukážky zväzok prinášal (napr. Comte, Schopenhauer, Dilthey a i.) patrili do kategórie „buržoázných“ filozofov, ktorí boli po väčšine známi z negatívnej marxistickej kritiky (už aj z pera niektorého z jej klasikov). Pre časť laickej verejnosti mohlo byť teda prinajmenšom zvláštne a pre strážcov „ideologickej čistoty“ priam poburujúce, že ich texty sa objavujú rovnako normálne a oficiálne

---

⁶ Stručné vysvetlenie dôvodov tohto nesúladu časovania zväzkov *Antológie* s ich oficiálnym číslovaním stručne načrtávam v štúdiu *Antológia... ako indikátor diania...* publikovanej v [5].

ako trebárs texty G. Bruna (v 4. zväzku) či francúzskych materialistov (v 5. zväzku). Závažnejšie však bolo to, že sa tu publikovali texty dvoch autorov od r. 1948 výslovne tabuizovaných, i keď z rôznych dôvodov. Je tu takmer 50-stránková ukážka z diela E. Macha, ktorého filozofiu ostro kritizoval Lenin, takže termíny „machizmus“ či „machista“ zneli ušiam dogmatikov nielen ako nadávka, ale priam ako denunciácia. A je tu ešte rozsiahlejšia (60-stránková) ukážka z diela F. Nietzscheho, o ktorom sa hovorilo iba odmietavo, prinajmenšom zo štyroch dôvodov: pre voluntaristickú, elitársku a otvorene antisocialistickú povahu jeho filozofie a zároveň pre jeho posthumnú údajnú „kolaboráciu“ s hitlerovským nacizmom. Text publikovaný v *Antológii* bol prvým normálne publikovaným textom Nietzscheho na Slovensku (a pravdepodobne i v Československu) od roku 1948.

O necelý rok, v júni 1968, vychádza zväzok venovaný scientistickej, a teda najmä novopozitivistickej filozofii 20. storočia. Zväzok číslovaný ako deviaty má 501 strán, vedeckým redaktorom bol J. Bodnár. Vzhľadom na povahu tejto filozofie sociálno-politické problémy ostávali v úzadí, a teda texty bezprostredne neprovokovali. Ak si však uvedomíme veľmi kritický, až odmietavý postoj dogmatických ideológov marxizmu-leninizmu k pozitivizmu všeobecne a k novopozitivismu osobitne, publikovanie rozsiahlych výňatkov z diel Schlicka, Carnapa, Reichenbacha, Franka či B. Russella a (mierne skráteného) Wittgensteinovho *Logicko-filozofického traktátu* bolo z ich hľadiska nepochybne opovržlivosťou. Nie je náhoda, že medzi zostavovateľmi sa uvádza I. Hrušovský, ktorý spočiatku na myšlienky Viedenského krúžku nadväzoval a ktorý bol aj po prekonaní tohto štádia v osobnom mysliteľskom vývine opakovane zástancami dogmatického marxizmu z tejto „úchylky“ obviňovaný. Treba ešte pripomenúť, že na koncipovaní tohto zväzku mali veľký podiel aj kolegovia logici: A. Riška a P. Cmorej. Za istú kuriozitu možno považovať fakt, že tri texty (dva od Ph. Franka a jeden Heisenbergov) doň preložil bývalý riaditeľ (alebo šéfredaktor?) stranického nakladateľstva Pravda R. Zajac.

Korunu vydávaniu ukážok z diel autorov „súčasnej buržoáznej filozofie“ nasadil 8. zväzok pod názvom *Pragmatizmus, realizmus, fenomenológia a existencializmus*. Vyšiel v septembri 1969 (!) a editoval ho opäť J. Bodnár. Zaujímavosťou je to, že medzi zostavovateľmi je aj J. Patočka, jediný Neslovák v celom editorskom súbore *Antológie* (do zväzku preložil Husserlove texty, ktoré vyšli v poslovenčenej podobe). O osud zväzku sa bolo treba obávať pre mimoriadne zlú povest' pragmatizmu, fenomenológie a existencializmu, a najmä pre ich významný zástoj v tzv. „revizionistických“ koncepciách u nás. Skutočnosť, že ani tento zväzok „nenarazil“ (a neznamenal koniec celého projektu *Antológie*), si možno vysvetliť azda tým, že vzhľadom na vtedajšie vážne aktuálne spoločenské problémy jeho bezprostredný účinok zanikol vo virvare diania (možno aj vďaka náročnej akademickej dikcii väčšiny textov). Zväzok sám sa však stal významným zdrojom myšlienkových podnetov pre širšie vrstvy inteligencie a tiež dôležitou pomôckou najmä pri vysokoškolskej výuke filozofie a ďalších humanitných vied. To však platí o všetkých zväzkoch.

K tomuto krátkemu náčrtu príbehu troch zväzkov *Antológie*, ktoré sprostredkovali slovenskému čitateľovi aspoň základný výber z textov najvýznamnejších západných filozofov 19. a 20. storočia v jeho materinskom jazyku, treba – bez širšieho rozvádzania – uviesť aspoň toto:

1. Vydanie a uvedenie zväzkov tesne pred normalizáciou a **ich voľná prístupnosť** umožňovali slovenským záujemcom o filozofiu aj v ďalších rokoch solídny pohľad na

dianie v západnej filozofii do 60. rokov 20. storočia. Spolu s inými, často pololegálnymi, až ilegálnymi zdrojmi umožňovali udržať akú-takú kontinuitu s touto filozofiou. (Táto možnosť sa znásobila vznikom edície *Filozofické odkazy*, ktorá bola ďalším podujatím viacerých tvorcov *Antológie*, teraz už s mladšou generáciou filozofov.)

2. Poznatky získané aj z čítania týchto zväzkov *Antológie* orientovali aspoň časť adeptov filozofie na aktuálne problémy súčasného myslenia a stimulovali ich záujem o ne.

3. Tým objektívne pôsobili ako faktor oslabovania úsilia politickej moci výlučne ovládnuť myslenie verejnosti (a najmä študentskej mládeže, a to aj mimo filozofických odborov) poklesnutými formami marxisticko-leninskej ideológie.

Ostali nám ešte dva „problémové“ zväzky. Jedným z nich je zväzok označený v celkovom poradí ako tretí, ktorý vyšiel ako predposledný v roku 1975. Bol to zväzok *Patristika a scholastika* (548 strán). Ako vedeckí redaktori sú uvedení I. Hrušovský a J. Martinka, ako zostavovateľ iba Hrušovský (ktorý sa ani výskumne, ani ako učiteľ touto filozofiou nikdy bližšie nezaoberal). Hrušovského úvodná štúdia k zväzku je napísaná v dôsledne objektivistickom duchu: Dáva do súvislosti vznik a vývin kresťanského myslenia s rozpadom otrokárstva a nástupom feudalizmu v Európe, s jeho ďalším rozvojom až po hranice renesancie. Vyhýba sa hodnoteniam kresťanstva i cirkvi a sústreďuje sa najmä na filozofický prínos mysliteľov, ktorých texty tento zväzok prináša. Sú to Augustinus Aurelius, J. S. Eriugena, Anzelm Canterburský, P. Abélard, Tomáš Akvinský, Roger Bacon, J. Duns Scotus a W. Occam. Osobitosťou zväzku, ktorú si málokto povšimne, je fakt, že ako v jedinom v ňom nie sú uvedení prekladatelia. Bolo to buď opatrenie, ako ich uchrániť pred prípadnými nepríjemnosťami či postihmi, alebo to bol dôsledok zákazu publikovať mená niektorých autorov či prekladateľov. (A je to jediná **priama indícia** obsiahnutá v celej desaťzväzkovej *Antológii* naznačujúca, že jej tvorcovia pracovali v nenormálnych, t. j. v normalizačných podmienkach.)

Neviem, čo všetko musel podniknúť Hrušovský ako hlavný redaktor *Antológie* v záujme vydania tohto zväzku, viem však, že právom mohol v *Doslove* k *Antológii* (v jej 10. zväzku) potvrdiť to, čo prisľúbil v prvom zväzku: „Osnovateľom a realizátorom *Antológie z diel filozofov*, ako o tom svedčia jednotlivé zväzky, veľmi záležalo na **nezúženom** a diferencovanom pohľade na **celé** (podč. M. Z.) dejiny filozofie“ ([2], 788). K tomuto zväzku dodávam ešte niekoľko poznámok. Medzi ním a predošlým zväzkom (*Od Aristotela po Plotina*) uplynuli tri roky, čo je najväčšia medzera oddeľujúca jednotlivé zväzky, ale vzhľadom na politickú situáciu u nás (počiatky normalizácie, čistky, existenčná neistota atď.) celkom prijateľná. Prekvapuje, že tento výrazne **teologicko-filozofický** zväzok vydalo tiež nakladateľstvo ÚV KSS, teda že komunistické nakladateľstvo vydalo na vyše 500 stránkach to, na čo sa nezmohla ani „farská republika“. Navyše, náklad zväzku bol 5000 exemplárov, čo bolo o tisícku viac než u väčšiny ostatných. Ale už krátko po jeho vydaní pracovníci odbytu informovali, že celý náklad je rozchytaný. Na naše nechápavé pohľady mali prostú odpoveď: „Chodte sa pozrieť na fary...“

A sme pri poslednom z „problémových“ zväzkov. Napodiv je ním zväzok venovaný výberu z marxistickej filozofie. Ide o desiaty, záverečný zväzok *Marxisticko-leninská filozofia* (800 strán). Vyšiel v r. 1977, dva roky po treťom, „scholastickom“ zväzku. Jeho zostavovateľom a vedeckým redaktorom bol L. Holata. Už pri celkovom koncipovaní *Antológie* bolo rozhodnuté, že vyjde ako posledný. Malo sa tým zvýrazniť, že táto filozofia je vyvrcholením dovtedajšieho filozofického myslenia a nikto z tých, čo *Antológiu*

prípravovali, proti tomuto gestu nenamietali. Napokon, všetci sme sa, viac alebo menej, k tejto filozofii hlásili. Bolo nám jasné, že zväzok zrejme nebude môcť zahŕňať ukážky zo „západného“ marxizmu (typu frankfurtskej školy či Korsch a pod.), ale mlčky sme predpokladali, že prinesie ukážky z ranej sovietskej (preddogmatickej) marxistickej filozofie a možno i čosi viac (napr. niečo z nedogmatických prác Gy. Lukácsa a pod.). Úprimne povedané, veľa starostí sme si s obsahom tohto zväzku nerobili, veď mal byť až na konci a bezprostredne sme mali dostať (tvorivých, technických, politických) problémov s prácami na aktuálnych zväzkoch.

Háčky so záverečným (marxistickým) zväzkom sa začali prejavovať od samého začiatku normalizácie, keď sa otázka jeho prípravy zhodou okolností dostala na rad. Začalo sa uvažovať o tom, čiie texty by sa v ňom **mali** publikovať. Táto otázka rýchlo prerastala v inú: Čiie texty sa v ňom **môžu** prezentovať? Zatiaľ čo v rokoch 1970 – 1972 vyšli bez ťažkostí hodných zaznamenania tri zväzky z predmarxistickej filozofie (ako som už uviedol, 1., 2. a 6. zväzok) a v tichosti bol pripravený i vyšiel práve opísaný tretí, „scholastický“ zväzok (1975), vedecký redaktor marxistického zväzku L. Holata (vtedy už šéfredaktor nakladateľstva Pravda) a zopár ďalších ľudí zainteresovaných na *Antológii* viedli síce sporadické, ale vážne, zápalisté a pre niekoho (najmä pre redaktora zväzku) i nebezpečné diskusie o jeho konečnej podobe. A tak sa rodí ďalšia nenormálnosť normalizácie. Z celej *Antológie* na ňu doplatil najmä záverečný zväzok, venovaný marxisticko-leninskej filozofii. Hoci nám predtým prešiel Mach i Nietzsche, novopozitivistu i Heidegger, ba dokonca v piatom (či šiestom?) roku normalizácie i „otcovia Cirkvi“, v tomto zväzku napokon nemohol prejsť nik okrem Marxa, Engelsa a Lenina a už ním „ratifikovaného“ F. Mehringa a G. V. Plechanova. Vedecký redaktor zväzku do omrzenia navrhoval aspoň A. Gramsciho. Márne. A tak jediná stopa po nedávnom uvoľnení je tu pomerne slušné zastúpenie textov „mladého Marxa“ a úvodná štúdia vedeckého redaktora, z ktorej sa dá (aj po úpravách, ktoré iste nerobil s radosťou), vytušiť, že v pôvodnej podobe bola pripravená pre inak koncipovaný zväzok.

7. V relatívne krátkom odstupe som sa minimálne dvakrát zmienil o Nakladateľstve Pravda, teda o oficiálnom straníckom zariadení, ktoré sa ujalo vydávania *Antológie* (a neskôr aj *Filozofických odkazov*). Dodatočne sa ukazuje, že skutočnosť, že „nenormálna“ aktivita editorov *Antológie* mohla byť v čase normalizácie úspešná, je v podstatnej miere dôsledkom toho, že sa diala na výsostne straníckej pôde, teda na pôde nakladateľstva ÚV KSS. Je absurdné si predstaviť, že by takúto aktivitu bolo mohlo vyvinúť ktorékoľvek iné vydavateľstvo a že by prinajmenšom jeho vrcholní predstavitelia ostali nepostihnutí. (Dalo by sa to dokumentovať ťažkosťami či úplným neúspechom pokusov vydať „problematické“ texty v iných vydavateľstvách).⁷

Bystrozrak hlavného redaktora *Antológie* I. Hrušovského iste nesiahal tak ďaleko, aby v roku 1963, keď dohovárал zmluvu na toto dielo, predvídal všetko, čo príde, a „rafinovane“ si vybral práve vydavateľstvo Pravda.⁸ Realita je zrejme oveľa prostejšia: Alter-

⁷ Ako jeden príklad za všetky uvediem veľké úsilie našich estetikov vydať v Tatrane v druhej polovici 60. rokov *Dejiny estetiky* poľského autora Tatarkiewicza.

⁸ Tu treba poznamenať, že hoci *Antológia* vyšla v jednom nakladateľstve, to počas jej vychádzania trikrát zmenilo meno. S prekvapením môžeme zistiť, že presnú polovicu zväzkov vydalo VPL (2., 4., 5., 7., 8.), tri (obrodárska) Epora (1., 6., 9.) a iba dva Pravda (2. a 10.). Toto premenúvanie naznačuje, že

natíva, ktorú mohol ako vplyvný člen Akadémie využiť, totiž Vydavateľstvo SAV Veda, nebolo – ako vydavateľstvo vedeckej literatúry – určené ani zariadené na vydávanie tohto druhu publikácií. Od počiatku bolo totiž zrejme, že v prípade *Antológie* nepôjde len o vedu, ale že to bude aj výrazné politikum.

A práve v počiatkoch uvažovania o *Antológii* vydala Pravda viaceré tituly filozofickej či filozofii blízkej literatúry, a to na solídnej odbornej úrovni. V roku 1961 to bol napríklad výber *Utopisti*, v roku 1962 *Stručné dejiny filozofie* (preklad z ruštiny) a tiež Kantov spis *K večnému mieru*. Priebežne tu vychádzali učebnice (marxistickej) filozofie, ktoré obsahovali aj historickofilozofické časti, atď. Najmä tu však bola tradícia prekladania diel klasikov marxizmu vrátane ich filozofických spisov. Ukazovalo sa, že práve vo vydavateľstve Pravda sa formuje na Slovensku najskúsenejší kolektív prekladateľských redaktorov (či skôr redaktoriek) filozofickej literatúry.

Dominantnou osobnosťou v tomto kolektíve bola M. Pechová, zodpovedná redaktorka všetkých zväzkov *Antológie* (zo strany nakladateľstva). Treba však s vďačnosťou spomenúť aj vedúcich pracovníkov filozofickej redakcie a nakladateľstva, ktorí niesli hlavnú **politickú** zodpovednosť za *Antológiu*. Ich úlohou bolo zdôvodňovať štruktúru jednotlivých zväzkov a ich zaradenie do edičných plánov, reagovať na kritické výhrady „z vyšších miest“ atď.

Uvediem iba štyri mená. Vo vedení redakcie filozofickej literatúry sa počas vychádzania *Antológie* vystriedali J. Gregor, L. Holata a K. Košková. Niekoľko rokov v čase vychádzania *Antológie* vyššie funkcie v nakladateľstve zastával E. Hanisko. Po jeho odchode sa šéfredaktorom stal L. Holata, dlhoročný vysokoškolský učiteľ.

8. Záver. Ak sa pokúšame zhrnúť prínos *Antológie* a jej miesto vo vývine slovenskej filozofie, stojíme pred neľahkou úlohou. Pôvodne bolo totiž jej poslanie relatívne jednoduché: urýchlene preklenúť historicky spôsobený katastrofálny nedostatok prekladovej filozofickej literatúry v slovenskej knižnici a vytvoriť predpoklad následného vydávania ucelených filozofických diel vzdialenejšej i nedávnej minulosti, ba i súčasnosti. Toto poslanie optimálne naplnila.

Profesionálne sa dotvárajúca obec filozofov na Slovensku dala aj týmto dielom zároveň signál širšej kultúrnej verejnosti, že nepodľahla bezozvyšku konformizmu spolupráce s mocou. Viacerými zväzkami nadväzujúcej edície *Filozofické odkazy* to v nasledujúcich dvoch desaťročiach potvrdzovala

Antológia sa stala (a dosiaľ do určitej miery zostala) ozajstnou „čítankou“ vysokoškolskej mládeže rozličných humanitných odborov, ovplyvnila množstvo učebných textov z dejín filozofie konkrétnymi dokladmi pluralizmu filozofického myslenia ako na vertikálnej (časovej), tak aj na horizontálnej (zemepisnej) osi.

O rozmanitých dôsledkoch, ktorými toto dielo poznačilo odborný vývin svojich tvorcov, o tom, čo znamenalo vo vtedajších diskusiách, problémoch a ohrozeniach číhajúcich na vývin našej filozofie, som sa stručne priebežne zmieňoval v iných častiach štúdie (pozri najmä 4. a 6. časť). Nebudem ich tu opakovať. Zhrniem ich do tvrdenia, že *Antológia* bola **katalyzátorom** dovŕšenia profesionalizácie filozofie u nás.

---

nielen tvorcovia *Antológie* to nemali jednoduché, ale zrejme ešte zložitejšie to mali vydavateľskí pracovníci.

LITERATÚRA

- [1] HRUŠOVSKÝ, I.: Predhovor. In: *Predsokratiki a Platón. Antológia z diel filozofov*, zv. 1. Bratislava: Nakladateľstvo Epoque 1970.
- [2] HRUŠOVSKÝ, I.: Doslov. In: *Marxisticko-leninská filozofia. Antológia z diel filozofov*, zv. 10. Bratislava: Nakladateľstvo Pravda 1977.
- [3] KOČKA, J.: K osudom slovenskej filozofie v rokoch 1970 – 1989. In: Kollár, K. – Kopčok, A. – Pichler, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: Infopress 1998.
- [4] KOPČOK, A.: Metodologické diskusie a spory v slovenskej filozofickej historiografii 50-tych a 60-tych rokov. In: Kollár, K. – Kopčok, A. – Pichler, T. (eds.): *Dejiny filozofie na Slovensku v XX. storočí*. Bratislava: Infopress 1998.
- [5] ZIGO, M.: Antológia z diel filozofov ako indikátor diania v slovenskej filozofii v šesťdesiatych a sedemdesiatych rokoch. In: *Človek – príroda – spoločnosť*. Trnava – Brno: Masarykova univerzita 2005.
- [6] ZIGO, M.: Nietzsche in der Slowakei. Über eine Edition philosophischer Literatur in der Jahren 1966 – 1977. In: *Misunderstanding 68/69*, Bd. 2. Berlin: Metropol Verlag 2008, S. 308 – 313 (paralelný nemecko-slovenský text).

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA č. 2/ 7156/7.

---

prof. PhDr. Milan Zigo, CSc.
Katedra filozofie FF UCM
Námestie J. Herdu 2
917 01 Trnava
SR